

А. М. ГЕРАСИМОВИЧ
доктор економічних наук,
професор ДВНЗ “Київський національний
університет імені Вадима Гетьмана”

Економічна сутність господарських операцій як основа облікового розмежування монетарних і немонетарних активів

Доведено, що для інформаційних потреб власників підприємства активи необхідно класифікувати за грошовою ознакою, що дає можливість поділяти їх на монетарні та немонетарні, оскільки ознака їх монетарності чи немонетарності безпосередньо впливає на включення господарських операцій з ними до валових доходів або валових витрат і, в кінцевому підсумку, на рівень оподаткування прибутку підприємств.

Ключові слова: монетарні активи, немонетарні активи, змішані активи, дебіторська заборгованість, вексель, фінансові інвестиції, оцінка.

Постановка проблеми. Відсутність в законодавчих і нормативних документах чіткого визначення і регламентації монетарних, немонетарних та змішаних активів не тільки унеможливорює отримання чіткої та достовірної інформації власниками для управління підприємством, а й негативно впливає на рівень оподаткування з прибутку. Це обумовлює необхідність та актуальність дослідження теоретичних і методичних засад обліку господарських операцій з вказаними видами активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні та методологічні засади обліку операцій з монетарними і немонетарними активами висвітлено в працях М. Д. Білик [1], Ф. Ф. Бутинця [2], В. М. Костюченко [3], С. А. Кузнецової [4]; Т. П. Остапчук [5], К. С. Сурніної [6]. Але в них недостатньо розкрито функції механізму включення змішаних активів до монетарних або немонетарних активів, що особливо актуально через їхній вплив на рівень оподаткування прибутку підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Уточнення сутності монетарних та немонетарних активів, а також критеріїв включення змішаних активів до монетарних та немонетарних.

Метою дослідження є вдосконалення методичних засад бухгалтерського обліку монетарних та немонетарних активів шляхом поглиблення визначення їхньої економічної сутності як основи їх розмежування.

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших факторів, що впливають на рівень ефективного управління активами, є поділ їх на монетарні і немонетарні.

Важливість такого поділу полягає, насамперед, у ефективному управлінні вартістю підприємства шляхом достовірної та максимально вигідної оцінки активів підприємства. Основною проблемою є включення тих чи інших активів до монетарних та немонетарних. Покладаючи в основу поділу такі функції грошей як “засіб платежу” та “міра вартості”, для потреб бухгалтерського обліку, доцільними, на нашу думку, будуть наступні критерії такого поділу.

Критерій монетарності, тобто критерій включення активів до монетарних, оснований на функції грошей як “засобу платежу”, передбачає, що актив існує у вигляді грошових коштів, як у готівковій, так і у безготівковій формі, або у формі їхніх еквівалентів, за допомогою яких здійснюються розрахунки з конкретними суб'єктами (наприклад, з дебіторами) та за конкретними господарськими операціями.

Критерій немонетарності, тобто критерій включення активів до немонетарних, оснований на функції грошей як “міри вартості”, передбачає його існування в конкретній матеріальній формі та можливість його об'єктивного вартісного вимірювання.

Відповідно до вказаних критеріїв пропонується така класифікація активів:

- а) монетарні активи: грошові кошти в касі в національній та іноземній валюті; кошти на поточних та інших рахунках у банках в національній та іноземній валюті;
- б) немонетарні активи: основні засоби; нематеріальні та інші необоротні матеріальні активи; інвестиції; біологічні активи; гудвіл; виробничі запаси; виробництво, включаючи брак; товари, готова продукція та напівфабрикати; резерв сумнівних боргів; витрати майбутніх періодів.

Не всі об'єкти бухгалтерського обліку можливо однозначно включити до монетарних чи немонетарних активів. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне виділення окремої групи – змішаних активів, тобто активів, які залежно від сутності господарської операції та умов договору можуть належати як до монетарних, так і до немонетарних. Основними складовими змішаних активів є: дебіторська заборгованість, довгострокові і короткострокові фінансові інвестиції та векселі одержані (як довгострокові, так і поточні), але тільки ті, що будуть погашатися в грошовій формі.

Сутність поняття “дебіторська заборгованість” розглядали багато вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема вищезгадані науковці. Проте серед них немає єдиної точки зору щодо сутності досліджуваного поняття, що є однією із причин визначення актуальності теми дослідження.

Такі вчені як Н. М. Новікова [7], В. П. Пантелєв [8], М. С. Пушкар [9] трактують дебіторську заборгованість як суму заборгованостей дебіторів на певну дату. Вважаємо, що такий підхід є дещо вузьким, адже заборгованість є більш широким поняттям, ніж борг, оскільки вона складається із певних частин боргів (сум), які дебітор заборгував підприємству.

Інша група науковців, таких як В. А. Коноплицький [10], Н. П. Матицина [11], С. Ф. Мочерний [12], трактує дебіторську заборгованість як іммобілізацію оборотних коштів підприємства у вигляді заборгованості юридичних і фізичних осіб.

Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість” [13]: “дебіторська заборгованість – сума заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами є всі юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих років заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їхні еквіваленти та інші активи”.

Згідно з п. 9 МСБО № 39 “Фінансові інструменти: визначення та оцінка” [14], дебіторська заборгованість – це фінансовий інструмент з точки зору облікової категорії, до якої необхідно включати заборгованість покупців та замовників за товари, роботи, послуги, погашення якої очікується грошовими коштами або іншими фінансовими активами. В іншому разі таку дебіторську заборгованість не можна вважати фінансовим інструментом.

Таким чином, на основі аналізу національних стандартів бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів фінансової звітності встановлено, що національні стандарти більш детально відображають сутність поняття “дебіторська заборгованість”, оскільки визначають, що дебіторська заборгованість, крім суми боргів та суми заборгованостей, включає всі фінансові активи, що погашаються грошовими коштами дебіторів на визначену дату.

Враховуючи вищезазначене, на нашу думку, дебіторську заборгованість необхідно розглядати як суму грошової чи майнової заборгованості дебіторів підприємства на певну дату, яка виникає в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності та передбачає отримання грошових коштів або інших активів у визначений строк. Такий підхід пропонується покласти в основу удосконалення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості.

Однією зі складових змішаних активів є вексель, який є одним із платіжних засобів, що використовуються в господарській діяльності суб'єктів господарювання, та таким, що дозволяє скоротити потребу в обігових коштах. У зв'язку з поширенням використання векселя як засобу розрахунків у господарській діяльності суб'єктів господарювання необхідно звернути увагу на умови та вимоги, що забезпечують гарантії і прозорість відносин між учасниками, оскільки вони є основними факторами функціональності та дієвості цього інструменту. Вексель може також використовуватися як додаткове

джерело коштів для інвестування, оскільки він має фіксований характер платежу і може багаторазово обертатись на вторинному ринку.

Дослідженням сутності поняття “вексель” займалися такі вітчизняні вчені як Л. М. Гавриловська [15], М. Д. Корінько [16], С. З. Мошенський [17] та інші. Незважаючи на вагомий внесок цих вчених у дослідження сутності поняття “вексель”, необхідним є поглиблення цих досліджень, оскільки відсутній єдиний підхід до трактування цього поняття, що впливає на методику бухгалтерського обліку векселів, а також визначення сутності монетарних і немонетарних векселів.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що визначення сутності поняття “вексель” є досить суперечливим питанням, оскільки існують чотири різні підходи, що призводить до неоднозначності та суперечливості трактування такого поняття. Встановлено, що вексель має подвійну природу, оскільки, з одного боку, він є борговим документом, з іншого – цінним папером. Головною ознакою цінного паперу є те, що обов’язковою умовою реалізації вираженого в ньому майнового права є його пред’явлення законним власником. Проте визначення векселя лише як виду цінного паперу не розкриває його правову природу. Основною сутністю векселя як документа є грошове зобов’язання, що дозволяє включити його не тільки до цінних паперів, а й до боргових зобов’язань. При розгляді сутності векселя важливим є те, в якій сфері він застосовується. Для потреб бухгалтерського обліку вексель слід розглядати як фінансовий інструмент, відповідно до якого векселедавець надає боргове зобов’язання векселедержателю або пред’явнику сплатити у визначений термін зазначену в векселі суму грошових коштів.

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення поняття вексель, вважаємо, що вексель є фінансовим інструментом, відповідно до якого векселедавець надає боргове зобов’язання векселедержателю або пред’явнику сплатити у визначений термін зазначену у векселі суму грошових коштів. На наш погляд, таке визначення є найбільш оптимальним для подальшої побудови методики бухгалтерського обліку операцій з векселями, оскільки в ньому найбільш повно враховано специфічні ознаки векселя як об’єкта бухгалтерського обліку.

Виокремлення монетарних і немонетарних векселів залежить від функцій, які виконує цей фінансовий інструмент. Монетарний вексель опосередковує відносини між контрагентами та використовується як розрахунковий інструмент у взаєминах між покупцем і продавцем при постачанні продукції, виконанні робіт чи наданні послуг. Вексель стає немонетарним тоді, коли він використовується як фінансовий інструмент. Немонетарний вексель застосовується при так званих нетоварних операціях і як правило є об’єктом купівлі-продажу. До немонетарних векселів належать векселі, які придбані в банківських і фінансових установах з метою отримання економічних вигід.

Однією зі складових змішаних монетарних активів є фінансові інвестиції. Інвестиції є одним з найважливіших факторів, сприятливих для впровадження інноваційних технологій і розвитку національної економіки.

У сучасних умовах господарювання інвестиції є важливою умовою здійснення структурної перебудови національної економіки, забезпечення технічного прогресу, підвищення показників господарської діяльності на макро- та мікрорівні. Інвестиції мають позитивний вплив не лише на економіку країни, в яку інвестуються кошти, а й на економіку країни-інвестора. Отже, стимулювання інвестиційної діяльності є одним із основних пріоритетів сучасної економічної політики.

Дослідження теоретичних аспектів бухгалтерського обліку фінансових інвестицій важливо розпочати з дослідження сутності відповідного поняття.

Згідно з П(С)БО 2 “Баланс” під фінансовими інвестиціями слід розуміти активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигід для інвестора.

Проте Я. Д. Крупка [18, с.139] зазначає, “що визначення фінансових інвестицій, надане в П(С)БО 2 “Баланс”, є нечітким і недостатньо обґрунтованим, адже будь-які активи повинні приносити вигоду для власників, засновників, інвесторів у майбутньому. Вчений вважає більш логічним визначення фінансових інвестицій як “вкладень, здійснених в інші (сторонні) суб’єкти господарювання з метою одержання прибутку чи інших вигід”.

Слід відмітити, що більша частина дослідників, зокрема В. Г. Андрійчук [19], підтримують думку, що під фінансовими інвестиціями слід розуміти вкладення (засобів, коштів, капіталу).

Отже, слід відмітити, що основними формами фінансових інвестицій є придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та/або інших фінансових інструментів. Проте більшість дослідників не включають деривативи до фінансових інвестицій.

З метою визначення, які саме форми фінансових інвестицій є монетарними або немонетарними, розглянемо їх більш детально.

Операції, пов'язані з корпоративними правами, не слід включати до монетарних у зв'язку з тим, що вони здебільшого передбачають участь в управлінні підприємством. А прибуток, який отримується у разі ефективної діяльності підприємства, не завжди спрямовується на виплату дивідендів, а може бути використаний на поповнення статутного і резервного капіталів, реінвестиції в діяльність підприємства. Але навіть у разі виплати дивідендів слід відмітити, що монетарною буде не стаття інвестицій, а стаття розрахунків з учасниками.

Наступний елемент фінансових інвестицій – це цінні папери. До цінних паперів, у першу чергу, належать акції. Акція – це емісійний папір, який закріплює право її власника на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, на участь в управлінні акціонерним товариством і на частину майна, яке залишається після його ліквідації. Виходячи з цього акції, як і корпоративні права, передбачають участь в управлінні підприємством та отримання дивідендів. Таким чином, акції не є монетарною статтею, а відтак є об'єктом нашого дослідження.

Наступним елементом фінансових інвестицій є облігації. Облігація – це цінний папір, що засвідчує внесення його першим власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігації строк та виплатити доход на облігацію, якщо інше не передбачено умовами розміщення.

Облігації можуть випускати: держава в особі державних органів влади, місцеві органи влади, акціонерні товариства, приватні підприємства. Найбільш важлива відмінність облігації від акції полягає в тому, що облігація являє собою боргове зобов'язання емітента, тобто наданий йому кредит, оформлений у вигляді цінного паперу. Всі платежі за облігацією емітент повинен здійснювати більш терміново, ніж за акціями, і в обов'язковому порядку. Якщо заборгованість за облігаціями погашатиметься грошовими коштами, тоді її можна вважати монетарною статтею, а якщо негрошовими коштами, – немонетарною.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що ознака монетарності чи немонетарності активів впливає на порядок їх включення до складу валових доходів або валових витрат, а відтак і на рівень обгрунтованості оподаткування підприємств. Для забезпечення цього кожному підприємству необхідно передбачити в обліковій політиці систему субрахунків та аналітичних рахунків для роздільного обліку монетарних і немонетарних активів. Так, в частині дебіторської заборгованості пропонується будувати синтетичний та аналітичний облік за термінами погашення і валютою. В частині векселів пропонується обліковувати їх на окремих субрахунках, довгострокові фінансові інвестиції – на субрахунку 142 "Боргові цінні папери", а короткострокові – на рахунку 35 "Поточні фінансові інвестиції". Вказаний облік таких змішаних об'єктів забезпечить можливість отримання власниками підприємства, за першою їх же вимогою, інформації про їх склад, мету утримання та спосіб погашення.

Висновки. На підставі вивчення наукових поглядів щодо економічної сутності активів визначено їхні характерні ознаки: це матеріальні і нематеріальні об'єкти, над якими здійснюється контроль і управління з боку власників; вони виникли в результаті минулих подій; власники очікують отримання економічних вигод від їх використання. Проте для інформаційних потреб власників підприємства активи необхідно класифікувати за грошовою ознакою, що дає можливість поділяти їх на монетарні та немонетарні. Критерій монетарності передбачає, що актив виступає у формі готівкових або безготівкових грошових коштів або їхніх еквівалентів, за допомогою яких може здійснюватися певний платіж за господарськими операціями. Критерієм немонетар-

ності є об'єктність – актив повинен мати певну форму, тобто бути матеріалізованим та підлягати вартісному вимірюванню. На практиці існує велика група змішаних активів, які не можна однозначно включити до монетарних або немонетарних, і тому при їх класифікації необхідно виходити із сутності господарської операції та умов договору. До змішаних активів включається дебіторська заборгованість, поточні та довгострокові фінансові інвестиції та короткострокові векселі одержані. Отже, якщо вищезгадані змішані активи будуть погашатися грошовими коштами або їхніми еквівалентами, їх необхідно включати до монетарних. А якщо змішані активи будуть погашатися у негрошовій формі, їх необхідно включати до немонетарних.

Ознака монетарності чи немонетарності активів безпосередньо впливає на включення господарських операцій з ними до валових доходів або валових витрат і, в кінцевому підсумку, на рівень оподаткування прибутку підприємств. Тому актуальними є подальші дослідження на предмет удосконалення критеріїв монетарності і немонетарності активів, що впливає на рівень фінансового результату діяльності кожного підприємства.

Список використаних джерел

1. Білик М. Д. Грошові потоки підприємств у мікро- та макроекономічному аспекті / М. Д. Білик // *Фінанси України*. – 2007. – № 6. – С. 133–147.
2. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : [підручник для студентів ВУЗів, спеціальність облік і аудит] / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖРТІ, 2000. – 640 с.
3. Костюченко В. Т. Облік дебіторської заборгованості. Частина 1 / В. Т. Костюченко, Г. Шаповалова // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2000. – № 7. – С. 2–9.
4. Кузнецова С. А. Проблеми класифікації дебіторської заборгованості в Україні / С. А. Кузнецова // *Вісник ЖІТІ*. – 2001. – № 15. – С. 144–148.
5. Остапчук Т. П. Інвестиції в бухгалтерському обліку: економічний зміст / Т. П. Остапчук // *Вісник ЖІТІ. Серія: Економічні науки*. – 2001. – № 20. – С. 193–202.
6. Сурніна К. С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. / К. С. Сурніна. – Луганськ, 2002. – 19 с.
7. Новікова Н. М. Управління дебіторською заборгованістю торговельного підприємства : автореф. дис. на здобуття канд. екон. наук: 08.00.04 (Електронний ресурс) / Н. М. Новікова. – К., 2008. – 21 с.
8. Пантелєєв В. П. Словник бухгалтера та аудитора / В. П. Пантелєєв, О. С. Сніжко ; Державний комітет статистики України, Державна академія статистики обліку та аудиту. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 239 с.
9. Пушкар М. С. Фінансовий облік : [підручник] / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 628 с.
10. Коноплицький В. А. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. – К. : КНТ, 2007. – 580 с.
11. Матицина Н. П. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю / Н. П. Матицина. – Ж. : *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2006. – № 12. – С. 38–42.
12. Мочерний С. Ф. Економічна теорія. / С. Ф. Мочерний. – К. : ВЦ “Академія”, 2002. – 656 с.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість”. Затверджено наказом Міністерства фінансів 08.10.1999 р. № 237. – С. 1–2.
14. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. МСБО 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка; п. 9. Том 2”. Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України. – 2009. – 3254 с.
15. Гавриловська Л. М. Облік та аудит вексельних операцій в системі розрахунків на підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Л. М. Гавриловська – Київ, 2001. – 20 с.
16. Корінко М. Д. Бухгалтерський облік при реорганізації суб'єктів господарювання України : [монографія] / М. Д. Корінко. – К. : Вид-во “Клякса”, 2010. – 320 с.
17. Мошенський С. З. Трактуння векселя в обліково-економічній літературі / С. З. Мошенський // *Вісник ЖІТУ*. – 2002. – № 21. – С. 147–153.

18. Крупка Я. Д. Сутність та оцінка фінансових інвестицій за стандартами обліку / Я. Д. Крупка // Вісник ЖІТІ. – 2001. – № 14. – С. 137–141.
19. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В. Г. Андрійчук. – [2-ге вид., доп. і пер.]. – К : КНЕУ. – 2002. – 624 с.

А. М. ГЕРАСИМОВИЧ
доктор экономических наук,
профессор ГВУЗ «Киевский национальный
университет имени Вадима Гетьмана»,

Экономическая сущность хозяйственных операций как основа учетного разграничения монетарных и немонетарных активов

Доказано, что для информационных потребностей владельцев предприятия активы необходимо классифицировать по денежной признаку, что позволяет разделять их на монетарные и немонетарные, поскольку признак их монетарности или немонетарности непосредственно влияет на включение хозяйственных операций с ними в валовые доходы или валовые расходы и, в конечном итоге, на уровень налогообложения прибыли предприятий.

Ключевые слова: монетарные активы, немонетарные активы, смешанные активы, дебиторская задолженность, вексель, финансовые инвестиции, оценка.

A. M. HERASYMOVYCH
Doctor of Sciences (Economics),
Professor of Kyiv National
University, named after Vadym Hetman

Economic Meaning of Transactions as the Basis for Distinguishing between Monetary and Non-monetary Assets in Accounting

The economic meaning and characteristics of company assets are outlined: tangible and intangible assets that are monitored and controlled by company owners, results from past events, and used by company owners for profit-making. Therefore, for information needs of company owners, the company assets should be classified by the monetary criterion, enabling them to distinguish between monetary and non-monetary assets. The problem is in the availability of the improved classification criteria. In practice, as there exists a large group of mixed assets which cannot be clearly attributed to monetary or non-monetary ones, business transactions and contract terms need to be considered for classification purposes. Mixed assets should include accounts receivables, current long-term financial investments and short-term promissory notes receivable. If listed mixed assets are repaid in cash or cash equivalents, they should be attributed to monetary assets, and if not repaid in cash, they should be classified as non-monetary assets. The monetary criterion has implications for their inclusion in gross income or gross expenditure, and, consequently, for the company taxation. In view of this, a company should build its accounting policies with analytical subaccounts for separate accounting of monetary and non-monetary assets. The accounts receivable should include synthetic and analytical accounting by maturities and currencies. Promissory notes should be accounted on separate subaccounts as monetary and non-monetary ones. Long-term financial investments should be accounted on the subaccount 142 "Debt securities", and short-term ones – on the account 35 "Current financial investments". The above recommended accounting of these mixed assets will allow company owners to have immediate information on their structure, purpose and repayment method. Unlike other publications on this subject, where classification of the mixed assets is recommended by the only one criterion, cash or other-than-cash repayment, the criterion recommended in this article is the feasibility for value measurement of an asset, the nature of business transactions and contract terms.

Keywords: monetary assets, non-monetary assets, mixed assets, accounts receivable, promissory note, financial investment, evaluation.